

UDK 811.163.6'373.7

Natalija Ulčnik

Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

natalija.ulcnik@um.si

ANTONIMNA RAZMERJA V FRAZEOLOGIJI

Prispevek¹ se znotraj medfrazemskih pomenskih razmerij osredinja na antonimijo, ki na primeru slovenske frazeologije še ni bila podrobneje predstavljena in opredeljena. Izhajajoč iz tipologije antonimov in doslejšnjih teoretičnih izhodišč frazeološke antonimije je z različnih vidikov prikazana problematika določanja tovrstnih razmerij, podane pa so tudi možnosti za podrobnejšo klasifikacijo antonimnih frazemov. Osvetljeno je navajanje antonimije v frazeoloških slovarjih in njen pomen pri razumevanju frazeoloških enot.

Ključne besede: frazem, antonim, antonimija, leksika, pomenska razmerja

This article focuses on phraseological antonymy and its meaning in semantic inter-phraseological relationships, which has not yet been fully defined and researched in Slovenian phraseology. The author proceeds from a typology of antonyms and existing theoretical positions on phraseological antonymy and focuses on the problem of defining such relationships. A more detailed classification of antonymic phraseological expressions is also proposed. The research highlights references to antonymy in phraseological dictionaries and their significance in understanding of phraseological component parts.

Keywords: phraseme, antonym, antonymy, lexis, semantical relations

1 Uvod

Antonimija je kot eno osnovnih medleksemskih pomenskih razmerij v slovenskem prostoru že obdelana in tipološko razdelana (Vidovič Muha 2000, 2005; Humar 2016), medtem ko frazeološka antonimija še ni doživela samostojne znanstvene obravnave. Prvič je bila omenjena v članku o semantičnih odnosih v frazeologiji (Rode 1975), v manjši meri je nanjo opozorjeno v slovenskem frazeološkem slovarju (Keber 2011, 2015) in v posameznih člankih s širšo frazeološko (dialektološko) tematiko (npr. Marc Batina 2014, Stramljič Breznik 2016, Smole 2016, Koletnik, Šabec 2017), podrobneje pa je bila obravnavana le za slovenske in slovaške paremije (Meterc 2013). Frazeologi izven slovenskega prostora (npr. Šarić 2007, Menac 2007) se z antonimnimi razmerji ukvarjajo, pri čemer opazujejo zlasti strukturno-pomenski vidik frazemov in se pri tem opirajo na njihovo slovsko obliko. V članku je izhajajoč iz slovenskega frazeološkega gradiva, izpisanega iz slovarjev (Keber 2015, SSKJ²) in korpusa Gigafida, ta vidik dopolnjen z vidikom rabe, s pomočjo katerega je bilo preverjeno, kako se frazeološka antonimija odraža v besedilih in ali na osnovi antonimije nastajajo nove enote.

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine* – vodja programa Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Opozorjeno je tudi na problematiko in specifične določanja medfrazemskih antonimnih razmerij na strukturni in pomenski ravni, ki v doslejšnjih obravnavah še niso bile izpostavljene, na osnovi obstoječih klasifikacij antonimov pa sta izčističeni dve osnovni možnosti razvrščanja frazeoloških antonimov.

2 Antonimi v frazeologiji

Frazemi kot osnovne frazeološke enote, ki jih definicijsko določajo večbesednost, strukturna in pomenska ustaljenost, leksikaliziranost, ekspresivnost in reproduciranost (Kržišnik 1998: 27–31, Gantar 2007: 77–78, Jakop 2011: 348), stopajo v različne semantične odnose, med drugim tudi v odnos antonimije (Menac 2007: 77). Valenčič Arh ugotavlja, da so frazemi »jezikovna sredstva, s katerimi lahko težje predstavljuje pojave, predmetnost, čustva, mnenja itd. na dojemljiv način opišemo tudi zato, da postanejo lažje predstavljeni in kognitivno lažje zapomnljivi in sprejemljivi«, ter ob tem dodaja, da »/v/zpostavljene analogije delujejo kot povezave med koncepti in mentalnimi modeli ter s tem prispevajo k lažji, hitrejši, razumljivejši komunikaciji« (Valenčič Arh 2016: 289). Tudi medfrazemska razmerja pomagajo vzpostavljati odnose med posameznimi enotami, poglobljajo in utrjujejo njihovo razumevanje in omogočajo ustrezno rabo.

2.1 Dosedanje raziskave frazeološke antonimije

O antonimih znotraj frazeologije je na kratko pisal Matej Rode (1975). V članku o semantičnih odnosih v frazeologiji je med prvimi skušal razlikovati med antonimnimi frazemi, pri čemer ločuje: 1) popolne antonime, h katerim umešča strukturno različne enote, npr. *figa mož – mož beseda, zasukati rokave – sedeti križem rok*, in 2) variančne antonime, ki nastanejo s spremembo ene frazemske sestavine (navadno z njenim antonimom), npr. *biti rojen pod srečno zvezdo – biti rojen pod nesrečno zvezdo* (Rode 1975: 441). Avtor se je tega medfrazemskega razmerja zgolj dotaknil in ga ponazoril z devetimi antonimnimi pari, zato dejanska problematika umeščanja med omenjeni vrsti, npr. ob zamenjavi dveh frazemskih sestavin, ni prišla do izraza.

S strukturno-pomenskim vidikom frazeološke antonimije se je ukvarjala tudi Antica Menac (2007). Ugotavlja, da je ta najpogosteje vezana na leksikalno antonimijo ene od frazemskih sestavin, ki v frazemskem paru pomembno prispeva k uresničenju pomena nasprotnosti (Menac 2007: 78). Avtorica s primeri v šestih jezikih ponazori antonime, pri katerih se nasprotni pomen izkazuje na ravni različnih besednih vrst kot nosilcev leksikalnega nasprotja, pri tem pa se osredinja na antonimne pare, ki se razlikujejo v eni leksikalni sestavini – ta lahko pripada različnim besednim vrstam, npr. pridevnikom (npr. *prava pot – kriva pot*),² samostalnikom, ki se jim lahko pridružijo tudi predlogi (npr. *povedati v obraz komu kaj – govoriti za čigavim hrbtom kaj*),³ glagolom (*zrasti v čigavih*

² Za frazeme, navedene v neslovensko pisanih monografijah, so v članku podani ustrezni frazemi v slovenščini.

³ V tovrstnih primerih gre dejansko za spremembo dveh sestavin. V slovenskem antonimnem paru je sicer opazna tudi razlika pri glagolu rekanja, ki pa je v hrvaških frazemih ni: *reči u lice* komu što – *reči iza čijih leđa* što (Menac 2007: 79).

očeh – zmanjšati se v čigavih očeh), zaimkom, navadno kazalnim (*ta svet – oni svet*), predlogom, ki pogosto označujejo smer gibanja ali položaj (*plavati s tokom – plavati proti toku*), in prislovom (*korak naprej – korak nazaj*).

Frazeološko antonimijo na strukturno-pomenski ravni podrobneje obravnava Ljiljana Šarić (2007). Definira jo kot antonimijo, vezano na: 1) frazeme z nasprotnim pomenom (*živeti iz dneva v dan – živeti na veliki nogi*) in 2) frazeme, ki vsebujejo antonimne besede, vendar pomenijo enako (*biti v smrtni nevarnosti – biti v življenjski nevarnosti*) (Šarić 2007: 193).⁴ Druga opredelitev se izkaže za problematično, saj upošteva le leksemsko antonimijo življenje–smrt, izraženo na strukturni ravni, medtem ko na pomenski ravni ne gre več za antonimno, temveč sinonimno razmerje med enotama.⁵ Avtorica poudarja, da je antonimnost značilna za mnoge frazeme, ki na ravni strukture nimajo antonimnih sestavin (Šarić 2007: 137). Ugotavlja, da se pri frazemih pojavljajo vsi tipi antonimov, značilni za splošno leksiko, in da imajo frazemi delni ali popolni antonimni pomen, ki je odraz antonimnih leksemov v strukturi, ali pa je antonimni pomen razviden iz pomenskega opisa frazemov (Šarić 2007: 137–38). Z vidika strukture prepozna tri tipe frazeološke antonimije: 1) pomensko nasprotni frazemi, ki se razlikujejo v eni leksikalni sestavini (različna leksema sta prava ali »približna« antonima), npr. *biti na dobri poti – biti na slabi poti*, *dati lekcijo – dobiti lekcijo*; 2) frazemi, ki se razlikujejo v dveh ali več leksikalnih sestavinah, pri tem pa vse leksikalne razlike ne temeljijo nujno na antonimnem odnosu, npr. *lep kot angel – grd kot hudič*, *dvigniti se iz postelje – pasti v posteljo*; 3) frazemi, ki ne vsebujejo antonimnih leksikalnih sestavin, a je njihov pomen antonimen, npr. *jokati kot (majhen) otrok – smejati se do ušes* (Šarić 2007: 138–41).

Antonimijo paremioloških enot je raziskoval Matej Meterc (2013), ki je izhajajoč iz specifik stavčne frazeologije določil merila in sheme za razvrščanje enako motiviranih paremioloških enot z antonimičnimi sestavinami v slovenščini in slovaščini (upoštevajoč mesto spremembe, pomenski premik, ustaljenost, namernost).

Na podlagi navedenega lahko zaključimo, da se frazeološka antonimija v obstoječih raziskavah osredinja na strukturni vidik in prepoznavanje različnih tipov antonimnih parov, zlasti z vidika prisotnosti oz. odsotnosti antonimnih sestavin. Na semantični ravni je opazno, da še ne obstaja jasna ločnica med antonimijo in sinantonimijo.

2.2 Antonimija v frazeoloških slovarjih

Antonimi so lahko navedeni tudi v frazeoloških slovarjih in zbirkah, saj so bili ob sinonimih že zgodaj prepoznani kot leksikografsko relevanten pomenski podatek. Kot eden izmed mikrostrukturnih elementov so upoštevani v čeških frazeoloških slovarjih (Čermák idr. 1983; Čermák idr. 1988), v katerih pomenskemu opisu sledijo antonimni

⁴ Podana je sledeča definicija: »frazeološka antonimija – obuhvača frazeme suprotna značenja (*krpati kraj s krajem – živjeti na visokoj nozi*) i frazeme koji sadrže antonimne riječi, a isto znače (*biti u smrtnoj opasnosti / biti u životnoj opasnosti*)« (Šarić 2007: 193).

⁵ Pojavu navidezne antonimije in dejanske sinonimije pravimo sinantonimija (na ravni splošne leksike jo omenja Humar 2016: 54).

frazemi, npr. *spát j. nemluvně/dítě – spát, spát j. na vodě, ani oka nezamhourit, spát na jedno oko* (Čermák idr. 1983: 224), *brána smrti – brána života* (Čermák idr. 1988: 39). Kljub temu vsi pregledani frazeološki slovarji ne vključujejo sistematičnega navajanja antonimnih razmerij med frazeološkimi enotami (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2003; Fink Arsovski 2006),⁶ kar se med drugim lahko povezuje tudi z dejstvom, da so »protipomenke glede na svojo naravo lahko samo pomembna obvestilna prvina slovarja« brez normativne (vrednostne) vloge (Vidovič Muha 2000: 174).

V *Slovarju slovenskih frazemov* Janeza Kebra (2011, 2015) sta med kraticami in krajšavami navedeni tudi pomenski oznaki sop. 'sopomenka' in prp. 'protipomenka', ki opozarjata na »/p/omensko enak/e/, nasprotn/e/ in sorodn/e/ frazem/e/« (Keber 2011: 31). Ugotovimo lahko, da je oznaka prp. zelo redka⁷ in da antonimija v slovarju ni prikazana sistematično, kar je lahko tudi odraz pomanjkanja raziskav frazeološke antonimije. Nanjo je večinoma opozorjeno znotraj razdelka o izvoru frazemov (prim. *dati besedo* [komu]), pri nekaterih enotah je razvidna iz pomenske razlage, posredno pa jo lahko nakazuje tudi kazalka gl. (prim. *ne stati križem rok – držati roke križem*). Pri posameznih frazemih je protipomenskost mogoče razbrati tudi posredno, npr. iz navedbe podatka o obstoju (ne)trdilne oblike: *ne stati križem rok* /ekspr.; pren., nikal., tudi trdil./ (Keber 2015).⁸

3 Določanje frazeološke antonimije

Dosedanja spoznanja o antonimiji v frazeologiji, zlasti izsledki jezikoslovke Ljiljane Šarić (2007), so pomembno izhodišče za nadaljnje ukvarjanje z antonimi v okviru slovenskega frazeološkega gradiva. Kot je bilo ugotovljeno, se obstoječe raziskave v glavnem osredinjajo na strukturni in pomenski vidik enot, ne vključujejo pa opazovanja kontekstualizirane rabe antonimnih frazemov ter njihovega funkcioniranja v besedilih. Zlasti na tej ravni so v nadaljevanju podane dopolnitve, ob tem pa je opozorjeno tudi na specifične, ki so bile v teoretičnih obravnavah spregledane. Ob novih poudarkih so izpostavljena tudi nekatera doslej premalo osvetljena dejstva, pomembna za določanje antonimov znotraj frazeologije, vse pa lahko služi tudi kot izhodišče za nadaljnje raziskave. Predstavljeno gradivo je bilo zbrano z izpisovanjem iz slovarskih virov (Keber 2015, SSKJ²) in dopolnjeno na podlagi korpusno izpričane rabe (brez omejitev glede frekventnosti v rabi in zvrstnosti besedila, v katerem se enota pojavlja).⁹ Za določanje

⁶ Na antonimijo paremioloških enot je npr. opozorjeno v petjezični zbirki, ki je dostopna na SprichWort-Plattform (koordinatorica projekta, v okviru katerega je zbirka nastala, je bila Vida Jesenšek).

⁷ Antonimijo v Kebrovem *Slovarju slovenskih frazemov* je na primerih iztočnic od A do Č v okviru svojega diplomskega dela raziskala Anja Rajh in pri tem našla le štiri enote (Rajh 2014: 126).

⁸ Pomen navajanja protipomenk je bil prepoznan tudi pri zbiranju slovenske narečne frazeologije. Karin Marc Bratina (2014: 144) ob zasnovi narečnega frazeološkega slovarja predvideva poseben razdelek, v katerem bi bila predstavljena medfrazemska razmerja. Vera Smole (2016: 262) v slovarskem sestavku zbirke narečnih frazemov ob enoti *voda teče v grlo komu* navaja antonim *ne gori voda*. Prikaz medfrazemskih razmerij je viden tudi v drugih slovarčkih narečnih frazemov (Koletnik, Šabec 2017).

⁹ Uporabljen je bil korpus Gigafida. Pri tem nekatere v članku navedene enote še niso slovarsko evidentirane (npr. *črn scenarij*). V enem primeru je zaradi povednosti naveden zgled, ki je bil najden na spletni strani. Raziskava je nastala na osnovi 115 zbranih antonimnih parov.

antonimnih razmerij znotraj frazeologije pa je treba najprej opredeliti pojem antonimija in na novo izpostaviti kriterije, ki so ključni za razvrščanje frazeoloških enot kot antonimnih.

3.1 Definiranje frazeološke antonimije

Pri definiranju frazeološke antonimije izhajamo iz ugotovitve, da je antonimija vezana na »medleksemsko pomensko nasprotnost (kontrarnost) in (dopolnjevalno) protislovnost (kontradiktornost)« (Vidovič Muha 2000: 169). Znotraj pomenske nasprotnosti upoštevamo, da so si leksikalne enote »nasprotno glede na določeno sestavino v svojem pomenu« (O'Grady 1997: 269).¹⁰ Preneseno na medfrazemsko antonimijo to pomeni, da sta frazema v antonimnem razmerju le, če je njun celostni pomen nasproten oz. če se razlikujeta v vsaj eni pomenski lastnosti, npr. *priden kot čebela* 'zelo priden, delaven' – *len kot pes* 'zelo len', pri tem pa ni nujno, da je protipomenskost izražena že na ravni sestavin, npr. *vreči puško v koruzo* 'obupati' – *dati vse od sebe* 'ne obupati'. Ta opredelitev skuša odpraviti nedoslednosti ali pomanjkljivosti obstoječih definicij, ki v okvir frazeološke antonimije priključujejo tudi enote z antonimnimi sestavinami, vendar brez izražene pomenske nasprotnosti (Šarić 2007: 193), ob tem pa pritrldilno odgovarja na vprašanje, ali se antonimni pari z vsemi različnimi sestavinami lahko opredelijo kot antonimi.¹¹ V nadaljevanju je opozorjeno na specifične frazeološke antonimije na strukturni in pomenski ravni ter na ravni rabe, ki jim raziskovalci doslej niso posvečali zadostne pozornosti.

3.2 Specifike frazeoloških antonimov

3.2.1 Strukturni vidik

Obstoječe raziskave frazeološke antonimije se osredinjajo na iskanje antonimnih sestavin, ki določajo razmerje med dvema enotama, pri tem pa ne izpostavljajo specifik, ki veljajo za sestavinsko izraženo antonimijo. Osnovna omejitev je, da vse sestavine posamezne enote nimajo enakega potenciala za razvoj antonimnega razmerja (npr. *imeti trdo kožo* – **imeti mehko kožo*)¹² in da zgolj zamenjava določene sestavine z njeno protipomenko ne privede nujno do pojava medfrazemske antonimije, npr. *oditi z dolgim nosom* 'oditi osramočen, razočaran; oditi, ne da bi kaj opravil' – *ostati z dolgim nosom*¹³ 'biti razočaran, oškodovan'; 'biti neuspešen, ne opraviti načrtovanega'. Poiskati je torej

¹⁰ Iz take opredelitve izhaja tudi Marjeta Humar (2016: 22), ki je preučila doslejšnje ukvarjanje s protipomenkami v slovanskem in širšem prostoru ter za terminološke slovarje pripravila podrobno teoretično delitev terminoloških protipomenk (Humar 2016: 86–92).

¹¹ Vprašanje si v svoji raziskavi zastavlja Menac (2007: 78).

¹² Posamezni primeri se s prenovitvami vendarle pojavljajo v rabi, npr. *dobiti trdo kožo* – *dobiti mehko kožo*: *Mojčin izbranec jo rad opomni, da v življenju ne sme dobiti mehke kože in trdega srca, temveč mora imeti trdo kožo in ohraniti mehko srce* (Gigafida).

¹³ V frazemu *oditi z dolgim nosom* tudi nobena druga sestavina ne more biti zamenjana s protipomenko, npr. **oditi brez dolgega nosa/nosu*, **oditi s kratkim nosom*.

treba dejanske nosilce protipomenskosti¹⁴ (ti vedno pripadajo isti besedni vrsti, npr. *biti v slabi koži* – *biti v dobri koži*), pri čemer velja, da je ob strukturnem vidiku nujno upoštevati tudi semantični vidik, s pomočjo katerega razmejimo dejansko vzpostavljena antonimna razmerja od zgolj navideznih (slednje npr. v paru *metati denar skozi okno* 'po nepotrebnem zapravljati' – *pobirati denar na cesti* 'zlahka, brez posebnega truda priti do zaslužka').¹⁵ Pri navajanju antonimnih parov je treba upoštevati tudi skladnost na ravni besednovrstnosti enot, npr. *garati kot črna živina* 'zelo veliko, naporno in vztrajno delati' – *niti s prstom ne migniti* 'nič ne delati' (glagolska frazema), kar v doslednejših raziskavah ni izpostavljeno niti dosledno upoštevano pri podajanju zgledeov. Pravih antonimnih parov tako ne tvorijo besednovrstno različni frazemi, npr. *bistra glava* 'pameten človek' (samostalniški frazem) – *imeti slamo v glavi* 'nič ne vedeti, biti neumen' (glagolski frazem).¹⁶ Kljub temu pa je znotraj posameznih tematskih skupin tovrstna organiziranost frazemov na podlagi pomenske nasprotnosti pomembna in koristna pri izrabljanju možnosti frazeološkega izražanja, o čemer je razmišljala že Šarić (2007), in sicer ob omembi »približno sinonimnih frazemov«, ki so antonimno povezani z drugimi frazemi, npr. *neumen kot noč*, *imeti slamo v glavi* – *z vsemi žavbami namazan*, *zvit kot lisica* (Šarić 2007: 141). To kaže, da se strukturni vidik nujno povezuje s pomenskim vidikom in obenem tudi z vidikom rabe frazemov v besedilih.

Če povzamemo: za sestavinsko izraženo frazeološko antonimijo je pomembno, da izluščimo relevantne in besednovrstno skladne nosilce protipomenskosti, ob tem pa je tudi pri navajanju antonimnih parov nujno upoštevati besednovrstno skladnost enot in zlasti njihov celostni pomen.

3.2.2 Pomenski vidik

Analiza gradiva kaže, da lahko določeni enoti pripišemo tudi več antonimnih frazemov, a vse enote niso enakovredne in medsebojno zamenljive v vseh besedilnih okoljih, zaradi česar lahko govorimo o omejeni antonimiji.¹⁷ Enote, ki stopajo v protipomensko razmerje z drugo enoto, so si sicer v osnovi pomensko podobne, vendar med njimi obstajajo tudi razlike, kar pomeni, da je zanje značilna nepopolna semantična prekrivnost.¹⁸ Da npr. frazema *pustiti na cedilu koga* 'razočarati koga' in *metati polena*

¹⁴ Humar (2016: 85) poudarja, da ob enobesednih protipomenskih parih poznamo tudi dvo- ali večbesedne protipomenske pare, pri katerih je treba določiti nosilce protipomenskosti.

¹⁵ V mislih imamo zlasti frazeološko sinantonimijo, tj. navidezno protipomenskost, dejansko pa sopomenskost, npr. *sovražiti se kot pes in mačka* – *razumeti/ljubiti se kot pes in mačka*, *počasen kot polž* – *hiter kot polž*. Pri večpomenskih frazemih pa je treba upoštevati konkreten pomen z dejansko izraženim nasprotjem (prim. *dati besedo komu* in *vzeti besedo komu* v Keber 2015).

¹⁶ Ustrezen par bi se glasil *imeti bistro glavo* – *imeti slamo v glavi*. Ob tem je nujno opozoriti na problematiko določanja samostalniških oz. glagolskih frazemov, ki je izpostavljena v Jakop (2019: 218).

¹⁷ Podobno velja tudi na ravni sinonimije (Menac 2007: 73). O'Grady (1997: 269) pri tem opozarja, da so sinonimi besede ali izrazi, ki imajo enake pomene v nekaterih ali vseh kontekstih (v posameznih kontekstih torej lahko pomen nekoliko odstopa, prav tako pa se lahko v posameznih kolokacijah pojavlja le eden izmed obeh sinonimov).

¹⁸ Problematiko je nakazala že Šarić (2007: 140), ko je navedla, da je z nekim frazemom na podlagi antonimije mogoče povezati več frazemov; v tem primeru je vsak od frazemov antonimen eni od pomenskih sestavin izhodiščno opazovanega frazema, npr. *biti doma v čem* – *imeti dve levi roki*, *ne imeti pojma o čem*.

pod noge komu 'ovirati koga' nista prosto zamenljiva antonima frazema stati ob strani komu 'pomagati komu, ne razočarati koga, ne ovirati koga', dokazujeta naslednja zgleda:

Ljudje, od katerih boste veliko pričakovali, vas bodo razočarali in pustili na cedilu, drugi, na katere pa ste že skoraj pozabili, vam bodo pripravljene pomagati in stati ob strani. (Gigafida)

Predvsem pa ne razumem, da strokovnjaki staršem, ki si prizadevajo, da bi svojega otroka šolali blizu doma, mečejo polena pod noge, namesto da bi jim pri njihovem prizadevanju stali ob strani. (Gigafida)

Nadalje je pomembna značilnost frazeološke antonimije tudi, da zanikana enota v antonimnem paru vzpostavlja sopomensko razmerje.¹⁹ Navajamo nekaj zgledov:

- *dati vse od sebe 'zelo se potruditi, vztrajati, ne obupati' – ne vreči puške v koruzo; A še zdaleč ne mislimo vreči puške v koruzo. Vse bomo poskušali napraviti za izpolnitev ciljev. [...] Dali bomo vse od sebe in profesionalno opravili svoje delo. (Grčman 2012)*
- *govoriti za (čigavim) hrbtom (kaj) 'prikrito govoriti kaj o kom' – ne povedati v obraz komu česa;*

Pred vstopom v hišo ste napisali, da bo vaša taktika iskrenost. Pa ste bili iskreni? Večkrat ste priznali, da govorite za hrbtom, ljudem niste povedali v obraz, kaj vas pri njih moti, nasprotni skupini ste razkrival načrte svoje ekipe, npr., da bodo »popoprali« nasprotno skupino. (Gigafida)

- *pljuniti v roke 'prizadevno se lotiti česa, začeti delati kaj' – ne držati križem rok Ker pa ne bi radi držali križem rok, smo tudi pri Hopla pljunili v roke. (Gigafida)*

Pri antonimnih frazemih je lahko izrazita tudi nasprotna konotacija,²⁰ npr. *črna ovca* (negativna konotacija) – *bela vrana* (pozitivna konotacija), kar ponazarjata naslednja zgleda:

Če hočemo koga pohvaliti, pravimo, da je bela vrana, torej poudarimo njegovo različnost od običajnih, črnih vran. Če pa hočemo koga pograjati, pravimo, da je črna ovca, torej poudarimo njegovo različnost od običajnih belih ovac. (Gigafida)

So se zagovorniki verskega pouka v javni šoli že kdaj vprašali, kako bi se počutil osamljeni otrok neverujočih ali, drugače, recimo 'necerkveno' verujočih staršev v kateri koli podeželski šoli, kjer so taki otroci bele vrane (ali črne ovce)? (Gigafida)

Ob tem sta bili v korpusno izpričani rabi v posameznih primerih že najdeni tudi zvezi **bela ovca* in **črna vrana*, med katerima se kljub bipolarnosti pridevniških sestavin ne vzpostavi protipomensko, temveč sopomensko razmerje; pri tem se, kot kaže raba,²¹ razvija negativna konotacija. Frazeološko antonimno z različnim vrednotenjem sta torej pogosti in ustaljeni le zvezi *črna ovca* in *bela vrana*. Potencial za razvoj antonimnega razmerja sicer obstaja tudi med enotama *bela vrana* in **črna vrana*, medtem ko imata

¹⁹ Za pregovore in sorodne paremije je vidik dvojnega zanikanja, ki ustvarja sinonimijo (npr. *Hvaležnost je lepa čednost – Nehvaležnost ni lepa čednost*), izpostavil Meterc (2013: 366).

²⁰ Erika Kržišnik (2004: 103) opozarja, da je konotacija inherentni del pomena frazemov, da »sodi v njihov sistemski, s tem pa tudi slovarski opis«.

²¹ Npr. *V redu fant, skoraj preveč nekonflikten. Bela ovca v čredi belih ovac, neopazen. (Gigafida)*

črna ovca in *bela ovca obe negativno konotacijo ter na podlagi opaženih zgledov rabe ne tvorita antonimnega para²² (Preglednica 1).

Preglednica 1: Določanje medfrazemskih razmerij izbranih enot.

Enota	črna ovca	bela vrana	*bela ovca	*črna vrana
Zgradba	prid. + sam.	prid. + sam.	prid. + sam.	prid. + sam.
Pomensko polje	človek, predmetnost	človek, predmetnost	človek, predmetnost	človek, predmetnost
Pomenske sestavine/pomen				
živo+	kdor izstopa in se po čem slabem razlikuje od drugih; posebnost, čudak	kdor izstopa zaradi posebnosti, izjemnosti, redkosti	kdor ne izstopa, je neopazen ali ni nič posebnega	kdor ne izstopa, je neopazen ali ni nič posebnega
živo–	kar izstopa in se po čem slabem razlikuje od drugega; izjema, posebnost	kar izstopa zaradi posebnosti, izjemnosti, redkosti	kar ne izstopa, je neopazno ali ni nič posebnega	kar ne izstopa, je neopazno ali ni nič posebnega
Konotacija	negativna	pozitivna	negativna	negativna
Medfrazemsko razmerje	protip. bela vrana	protip. črna ovca	sop. *črna vrana	sop. *bela ovca

3.2.3 Pragmatični vidik

Zapletenost medfrazemskih razmerij pride pogosto do izraza šele z opazovanjem konkretnih besedilnih realizacij frazemov.²³ Pri tem lahko med drugim opazujemo tudi nastanek novih enot, ki temeljijo na protipomenskosti sestavin obstoječih frazemov. Njihova identifikacija je možna z iskanjem in preverjanjem predvidljivih antonimnih

²² Enoti *bela ovca in *črna vrana sicer še nista toliko razširjeni v rabi, da bi omogočali natančnejšo pomensko analizo.

²³ Pragmatični oz. komunikacijsko-funkcijski vidik obravnave frazeologije, ki »proučuje zlasti rabo frazemov (v besedilu) in njihovo sporazumevalno vlogo«, je izpostavila že Jakop (2006: 15–16). Poudarila je, da je pri tem treba ločevati med pragmatičnim pristopom in pragmatično frazeologijo (Jakop 2006: 16–17).

frazeoloških parov v rabi,²⁴ pri čemer si lahko pomagamo s korpusi. Kot ponazoritev navajamo rabo protipomenk *črn scenarij* 'slab izid dogodkov' – **bel scenarij* 'dober izid dogodkov' ter *beli ovratniki* 'pripadniki visokega družbenega sloja, zlasti na področju politike in gospodarstva' – **črni ovratniki* 'pripadniki visokega družbenega sloja, zlasti na področju umetnosti'.²⁵

Vrste so izumirale v vsej zemeljski zgodovini in človek ne more biti izjema. Črnega scenarija ne moremo spremeniti, lahko ga le zavlačujemo, dokler gre. Drugič, v tehnološke optimiste, ki menijo, da človek lahko nadzoruje svoje okolje in svoj razvoj in napreduje po belem scenariju, kar pa ne gre brez težav. (Gigafida)

Takole sem razmišljal: imamo kriminal belih ovratnikov, to je direktorjev, pa klasičen kriminal črnih ovratnikov in organiziran kriminal ovratnikov, kot pravimo. (Gigafida) – *Za kaj torej gre? Za oblačila, ki so našla največ kupcev med umetniki, arhitekti, kreativci, skratka med kreativno elito, črnimi ovratniki, kot jim pravijo (večini na modnih ozaveščencev pač prisega na večno črnino).* (Gigafida)

Prisotnost v rabi izkazujejo tudi t. i. kontekstualne protipomenke, ki jih omenjajo nekateri raziskovalci antonimije splošne leksike.²⁶ Gre za dvojice leksemov, ki so protipomenski v določenem kontekstu, nasprotnost pa je družbeno-kulturno pogojena oz. temelji na asociacijah in prepričanju govorcev. Na ravni frazeologije jih lahko ponazorimo z osamosvojenima izparemiološkima enotama, ki smo ju zasledili v korpusu:

– *vrabec v roki – golob na strehi* (< *Bolje vrabec v roki kot golob na strehi*);

Je boljši golob na strehi ali vrabec v roki? (Gigafida)

– *iver v očesu – bruno v očesu* (< *Iver v očesu svojega bližnjega vidi, bruna v svojem pa ne*).

Tu je bruno v očesu, to ni samo iver v očesu. (Gigafida)

Na rabo antonimnih frazemov vpliva tudi stilistična (ne)skladnost oz. (ne)enotnost na ravni jezikovnozvrstne zaznamovanosti,²⁷ na kar jezikoslovci prav tako opozarjajo že pri antonimiji splošne leksike (Vidovič Muha 2013: 114–16). Preneseno na frazeološko antonimijo ugotovimo, da med enotami obstajajo stilistične razlike, ki vplivajo na okoliščine rabe, npr. *vreči puško v koruzo – napeti vse kriplje* (star.),²⁸ *vreči puško v koruzo – lomiti kopja za kaj* (publ.), *molčati kot riba – govoriti kot raztrgan/strgan*

²⁴ Za nastanek antonimnega para je v osnovi bistven pomen izhodiščnega frazema in realna potreba po protipomenskosti. Slednje se povezuje z dejstvom, da je antonimija v večji meri vezana na določena pomenska polja in pomenske lastnosti. Zanj je značilna pripadnost skupnemu pojmovnemu ali pomenskemu polju, kot je npr. prostor, čas, človek ipd. (Vidovič Muha 2000: 169). Šarić (2007: 138) npr. ugotavlja, da so frazemi z antonimnimi sestavinami pomensko vezani na kvaliteto, čas in prostor.

²⁵ Pomenska nasprotnost v drugem primeru ni vezana na visoki oz. nizki družbeni sloj, temveč na razumevanje področja politike in gospodarstva na eni strani ter umetnosti na drugi strani. To kaže, da je lahko razumevanje antonimije novih enot tudi družbeno pogojeno.

²⁶ Npr. Mistrík, Gortan Premk, Dragičević (imenujejo jih tudi asociativne oz. pragmatične protipomenke, Humar 2016).

²⁷ Opremljanje frazemov z ekspresivnimi in/ali zvrstnimi oznakami v slovarjih je preverjala Kržišnik (2004: 103–19).

²⁸ Navedeni kvalifikatorji so izpisani iz SSKJ² oz. frazeološkega slovarja (Keber 2015). V obeh slovarjih so sicer navedeni tako ekspresivni kot zvrstni kvalifikatorji (Kržišnik 2004: 103–19).

dohtar (pog.),²⁹ *biti kot pes in mačka – biti kot rit in srajca* (vulg.), *hlače se tresejo komu – imeti jajca* (vulg.), ob tem pa ugotavljamo, da vsi frazemi v antonimnem paru niso enako aktualni in frekventni v sodobni jezikovni rabi, npr. *garati kot črna živina – sedeti za pečjo, peč podpirati*.³⁰ Tudi pri antonimnih frazeoloških parih je torej treba upoštevati socialno-, funkcijsko- in časovnozvrstno pogojene razlike, ki lahko privedejo do nepopolne antonimije in posledičnih omejitev v rabi.³¹

Nadalje korpusno gradivo kaže, da šele kontekst zadostno pomensko osvetli enote in pripomore k njihovemu razumevanju,³² obenem pa šele besedilno okolje omogoča identifikacijo tipičnih načinov ubesedovanja antonimnega razmerja. S korpusno analizo je bilo ugotovljeno, da so opaznejši konstrukcijski vzorci za izražanje antonimnega frazeološkega razmerja sledeči:

a) ne X, ampak/temveč Y,³³

Ne bodo vrgli puške v koruzo, *ampak* bodo napeli vse moči, *da se bodo štajerski in prekmurski distrofiki na delo, v šolo in po opravkih lahko kmalu vozili z novim kombijem*. (Gigafida)

b) X namesto da bi Y,

Predvsem pa ne razumem, da strokovnjaki staršem, ki si prizadevajo, da bi svojega otroka solali blizu doma, mečejo polena pod noge, namesto da bi jim pri njihovem prizadevanju stali ob strani. (Gigafida)

c) ali X ali pa Y.

Ali močno stisnite zobe ali pa se končno postavite zase in prevzemite vodstvo. (Gigafida)

Pragmatični vidik je torej eden izmed možnih načinov raziskovanja frazeološke antonimije, ki v dosedanjih raziskavah še ni bil izpostavljen, a se je izkazalo, da učinkovito dopolnjuje strukturni in semantični vidik. V prispevku je nakazanih nekaj izhodišč, ki so lahko koristna pri evidentiranju antonimnih parov in lahko služijo tudi kot motivacija za nadaljnje analize praktične rabe antonimnih frazemov.

²⁹ Protipomenski frazem ima sicer še dodatno pomensko lastnost (ob govoriti še veliko, spretno).

³⁰ Kržišnik (1998: 33) npr. omenja sinonimna frazema *mlatiti prazno slamo* in *vezati otrobe*, pri čemer navaja, da je po občutku govorcev prvi pogosto rabljen, drugi pa redko (to dejansko potrjuje tudi korpusno izpričana frekvenca rabe), čeprav slednji v SSKJ nima posebnega časovnega kvalifikatorja. Ob tem pa nekatere enote še niso raziskane, vključene v slovarje in ustrezno označene (npr. *pihniti mimo* kot protipomenka k enoti *zadeti žebljico na glavico*).

³¹ Stilistična odstopanja se kažejo tudi pri frazeološki sinonimiji (Menac 2007: 69–70).

³² Navajanje antonimnih parov frazemov v slovarski obliki lahko s tega vidika razumemo kot siromašenje prikaza frazeološke antonimije.

³³ X in Y označujeta protipomenska frazema, pri čemer je bilo opaženo, da je na prvem mestu pogosto naveden frazem z negativnim vrednotenjem.

4 Frazemska klasifikacija antonimije

Teoretični pregled in primerjava obstoječih klasifikacij frazeoloških antonimov (Rode 1975, Menac 2007, Šarić 2007) sta pokazala, da lahko v osnovi govorimo o dveh osnovnih možnostih klasifikacije antonimnih frazemov. Prva se nanaša na strukturno raven, pri čemer izhajamo iz (ne)prekrivnosti sestavin, druga pa izhaja iz tipološke členitve antonimov, značilne za splošno leksiko (Vidovič Muha 2000, 2005), pri čemer je treba upoštevati omejitve, vezane na definicijske značilnosti frazeoloških enot. Obe možnosti sta v nadaljevanju podrobneje prikazani in tokrat prvič izčrpnjeje ponazorjeni z zbranim slovarsko in korpusno dostopnim slovenskim frazeološkim gradivom.³⁴

4.1 Klasifikacija glede na sestavine antonimnih frazemov

4.1.1 Prisotnost prekrivnih sestavin

Antonimni frazemi lahko vsebujejo prekrivne sestavine, ki omogočajo večjo prepoznavnost in razvidnost frazeološke antonimije, pri tem pa z vidika tvorjenosti antonimno razmerje lahko nastane na podlagi:

a) istokorenskih antonimnih sestavin:

zakopati bojno sekiro – izkopati bojno sekiro, biti rojen pod srečno zvezdo – biti rojen pod nesrečno zvezdo, izbiti iz glave komu kaj – vbiti v glavo komu kaj ...;

b) raznokorenskih antonimnih sestavin:

biti trdega srca – biti mehkega srca, biti prva violina – biti druga violina, šibka točka – močna točka, ženska mojih sanj – moški mojih sanj ...³⁵

V primeru prekrivnosti sestavin lahko natančneje opazujemo tudi besedne vrste, ki so nosilci protipomenskosti. Na podlagi zbranih primerov je ugotovljeno, da z ozirom na besedne vrste antonimno razmerje pogosto določata glagol in pridevniška beseda (kot nosilca protipomenskosti), lahko pa tudi predlog, samostalnik ali prislov:

kupiti mačka v žaklju – prodati mačka v žaklju, zakopati bojno sekiro – izkopati bojno sekiro, ujeti zadnji vlak – zamuditi zadnji vlak, dati košarico – dobiti košarico, izgubiti tekmo s časom – dobiti tekmo s časom, dati po nosu komu – dobiti jih po nosu, odpreti Pandorino skrinjico – zapreti Pandorino skrinjico ...;

stari svet – novi svet, stara garda – mlada garda, šibka točka – močna točka, boljša polovica – slabša polovica, imeti zvezane roke – imeti proste roke, za vsako ceno³⁶ – za nobeno ceno, biti v prvem planu – biti v drugem planu, biti mehkega srca – biti trdega srca, imeti slabe živce – imeti dobre živce, prižgati zeleno luč – prižgati rdečo luč, pometati pred svojim pragom – pometati pred tujim pragom, imeti glavno vlogo – imeti stransko vlogo ...;

³⁴ V podpoglavju 4.1 je na podlagi lastnih spoznanj podrobneje razčlenjena prva klasifikacija, v 4.2 pa je druga možnost prilagojena specifikam frazeoloških enot.

³⁵ Meterc (2013: 362) prve po Dolniku imenuje formalno-semantični antonimi (enote z eksplicitno izraženo negacijo), druge pa semantični antonimi (enote z implicitno izraženo negacijo).

³⁶ Frazem je v rabi zelo pogost in se pojavlja v raznovrstnih besedilih. Krajnc Ivič 2019.

*plavati s tokom – plavati proti toku, s figo v žepu – brez fige v žepu, biti pri roki – biti od rok,*³⁷ *biti na nivoju – biti pod nivojem, pet minut pred dvanajsto – pet minut čez dvanajsto, kaj pade v glavo komu – kaj pade iz glave komu ...;*

biti na konju – biti na psu, ženska mojih sanj – moški mojih sanj, imeti smolo – imeti krompir ...;

korak naprej – korak nazaj, dobro priti skozi – slabo priti skozi ...

Možna je tudi kombinacija različnih besednih vrst, npr. predloga in samostalnika:

kot riba v vodi – kot riba na suhem.

Antonimija lahko na strukturni ravni frazemov nastane tudi z zanikanjem, izhodiščno zanikana oblika pa postane protipomenska v trdilni obliki. Negacija tako predstavlja poseben tip frazeološke antonimije³⁸ in je vezana na enakosestavinske glagolske enote, npr.

biti na isti valovni dolžini – ne biti na isti valovni dolžini, znati šteti do pet – ne znati šteti do pet, imeti v krvi kaj – ne imeti v krvi česa, biti pisan na kožo komu – ne biti pisan na kožo komu, kaj obrodi sadove – kaj ne obrodi sadov, ne priplavati po (prežgani) juhi – priplavati po (prežgani) juhi.

4.1.2 Prisotnost neprekrivnih sestavin

Frazeološki antonimi lahko imajo na strukturni ravni neprekrivne sestavine, pri čemer:

a) vsebujejo antonimne lekseme, ki so v pomoč pri razbiranju antonimije:

*bel kot sir – črn kot oglje, lep kot angel – grd kot hudič, suh kot trlica – debel kot sod, majhen kot miš – velik kot omara, vroče kot v peklju – mrzlo kot v Sibiriji, biti (si) podoben kot jajce jajcu – biti različen kot noč in dan, govoriti kot dež – molčati kot grob, priti na svet – oditi v krtovo deželo;*³⁹

b) ne vsebujejo antonimnih leksemov, zaradi česar so ti pari nepredvidljivi in najtežje najdljivi:

*garati kot črna živina – niti s prstom ne migniti, izgubiti živce – stisniti zobe, bogu za hrbotom – (tik) pred nosom, jasno kot beli dan – zavito v meglo, kot listja in trave – (toliko) kolikor/kot je za nohtom črnega, mala malica – trd oreh, mačji kašelj – velik zalogaj.*⁴⁰

³⁷ Antonimni par omenja že Stramljič Breznik (2016: 271).

³⁸ Meterc (2013: 362) poudarja, da je najbolj eksplicitno izražanje nasprotnega pomena prav spreminjanje iz trdilne v nikalno obliko in iz nikalne v trdilno. Tudi Menac (2007: 82) navaja primere, pri katerih je antonimija izražena z zanikanjem.

³⁹ Pri določilu neprekrivnosti sestavin sta izvzeta veznik *kot* (v primerjalnih frazemih) in glagol *biti*.

⁴⁰ Rode (1975) frazeme, pri katerih se ena od sestavin zamenja z antonimom, imenuje variantni antonimi (na problematičnost te postavke je opozorjeno v poglavju 2), frazeme z različnimi sestavinami pa popolni antonimi.

4.2 Klasifikacija glede na delitev antonimov splošne leksike

Tipološka členitev antonimov splošne leksike, ki jo je v slovenistiki uveljavila Vidovič Muha (2005), je uporabna tudi na ravni frazeološke antonimije, pri tem pa je, kot je bilo že poudarjeno, ob antonimnih sestavinah kot nosilcih protipomenskosti treba upoštevati celostni pomen frazemov:

- a) zamenjavni ali konverzivni frazeološki antonimi: *kupiti mačka v žaklju – prodati mačka v žaklju, dobiti (jih) po grbi – dati po grbi komu, dobiti po nosu – dati po nosu komu, dati zeleno luč – dobiti zeleno luč ...;*
- b) dopolnjevalni ali komplementarni frazeološki antonimi: *iz prve roke – iz druge roke, pasti na plodna tla – pasti na neplodna tla, ženska mojih sanj – moški mojih sanj ...;*⁴¹
- c) skrajnostni ali polarni frazeološki antonimi:⁴² *velika riba – majhna riba, velik kot hrast – majhen kot miš, počasen kot polž – hiter kot blisk, imeti dober dan – imeti slab dan, pred nosom – bogu za hrbtom ...;*
- d) usmerjeni ali vektorski frazeološki antonimi: *priti na svet – oditi s (tega) sveta, zapreti vrata komu/čemu – odpreti vrata komu/čemu, začeti svojo življenjsko pot – končati svojo življenjsko pot ...*

5 Sklep

Frazemi kot stalne večbesedne ekspresivne enote stopajo v različna pomenska razmerja, med drugim tudi antonimna. Frazeološka antonimija se lahko izraža na ravni strukture, a je zanjo ključna pomenska nasprotnost celotnih frazemov. Za nastanek medfrazemskega antonimnega razmerja namreč ne zadostuje le zamenjava sestavine frazema s protipomenko, saj to lahko vodi celo v sinonimijo, ob tem pa je lahko sprememba iz antonimnega v sinonimno razmerje v frazemskem paru povzročena tudi s spremembo iz trdilne v nikalno obliko in obratno (npr. *dati vse od sebe – ne vreči puške v koruzo*). Osnova za določanje antonimnega razmerja je torej natančna pomenska analiza, kar pomeni, da je strukturni vidik podrejen pomenskemu vidiku, to pa je treba upoštevati tudi pri klasifikaciji frazeoloških antonimov in opazovanju odnosa nasprotnosti v besedilnih realizacijah frazeoloških enot. Prav natančno opazovanje rabe in funkcioniranja antonimnih frazemov v besedilih je omogočilo identifikacijo opaznejših konstrukcijskih vzorcev za izražanje antonimnega frazeološkega razmerja, npr. *ne X, ampak/temveč Y, X namesto da bi Y, ali X ali pa Y*. Ugotovimo lahko, da so vsi trije opazovani vidiki (strukturni, pomenski in pragmatični) medsebojno povezani in pomembni za natančno določanje frazeološke antonimije ter da lahko z njihovim preučevanjem odkrivamo tudi nove frazeološke enote oz. antonimne pare (npr. *beli ovratniki – *črni ovratniki, črn scenarij – *bel scenarij*) in s tem prispevamo k razumevanju organiziranosti in delovanja frazeološkega sistema.

⁴¹ Sem umeščamo tudi frazeme, tipično vezane na spol, in njihove prenovitve, npr. *mamin sinček – očetov sinček, deklica za vse – deček za vse* (Jakop 2019: 220).

⁴² Pri njih praviloma ne najdemo frazemov s srednjo vrednostjo.

VIRI IN LITERATURA

- František ČERMÁK idr., 1983: *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Přirovnání*. Praha: Academia Praha.
- František ČERMÁK idr., 1988: *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Výrazy neslovesné*. Praha: Academia Praha.
- Željka FINK ARSOVSKI, 2006: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjigra.
- Fran. Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Na spletu.
- Polona GANTAR, 2007: *Stalne besedne zveze v slovenščini: Korpusni pristop*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Gigafida*. Korpus besedil. [Na spletu](#).
- Lojze GRČMAN, 2012: *Kavtičnik: Duh in stil igre motiv za reprezentanco*. Siol.net. [Na spletu](#).
- Marjeta HUMAR, 2016: *Protipomenskost v slovenskem knjižnem jeziku: Na primeru terminoloških slovarjev*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Nataša JAKOP, 2006: *Pragmatična frazeologija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Nataša JAKOP, 2011: Frazeologija v Japljevih pridigah. *Japljev zbornik*. Ur. Marjeta Humar. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, Občina Kamnik. 347–54.
- Nataša JAKOP, 2019: Izražanje spola v frazeologiji: samostalniški frazemi med slovarjem in korpusom. *Slavistična revija* 67/2. 213–22.
- Janez KEBER, 2011, 2015: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Mihaela KOLETNIK, Tina ŠABEC, 2017: Frazemi s poimenovanji za domače živali v notranjskem zagorskem govoru. *Slavia Centralis* 10/1. 40–60.
- Mira KRAJNC IVIČ, 2019: Frazeološke enote v horoskopih in malih oglasih – besedilnovrstni vidik. *Slavofraz 2018: Frazeologija, učenje in poučevanje*. Ur. Željka Macan. Rijeka. 171–84.
- Erika KRŽIŠNIK, 1998: Frazeologija pri pouku slovenščine kot tujega jezika. *Skripta 2. Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*. Ur. Marja Bešter. Ljubljana.
- Erika KRŽIŠNIK, 2004: Določanje jezikovno- in/ali besedilnozvrstne zaznamovanosti v frazeologiji. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko FF (Obdobja, 22). 103–21.
- Karin MARC BRATINA, 2014: *Jezikovna podoba slovenske Istre. Kulturna semantika slikovitega v slovenskoistrskem narečju*. Koper: Univerza na Primorskem, ZRS, Univerzitetna založba Annales.
- Antica MENAC, 2007: *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: Knjigra.
- Antica MENAC, Željka FINK ARSOVSKI, Radomir VENTURIN, 2003: *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Matej METERC, 2013: Antonimija enako motiviranih paremioloških enot (primeri iz slovenščine in slovaščine). *Slavistična revija* 61/2. 361–76.
- William O'GRADY, 1997: Semantics: the analysis of meaning. *Contemporary Linguistics. An introduction*. Ur. William O'Grady, Michael Dobrovolsky, Francis Katamba. New York: St. Martin's Press. 268–312.

- Anja RAJH, 2014: *Sinonimi, antonimi in variante v Slovarju slovenskih frazemov od A do Č: Diplomsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru.
- Matej RODE, 1975: Semantični odnosi v frazeologiji. *Slavistična revija* 23/3–4. 439–42.
- Vera SMOLE, 2016: Frazemi s pomensko sestavino hitenje v slovenskem vzhodnodolenjskem šentruperskem govoru. *Prostor in čas v frazeologiji*. Ur. Erika Kržišnik, Nataša Jakop, Mateja Jemec Tomazin. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 245–63.
- SprichWort-Plattform*. Na spletu.
- Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2016: *Blizu in daleč* v slovenskih frazemih. *Prostor in čas v frazeologiji*. Ur. Erika Kržišnik, Nataša Jakop, Mateja Jemec Tomazin. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 265–73.
- Ljiljana ŠARIĆ, 2007: *Antonimija u hrvatskome jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Urška VALENČIČ ARH, 2016: Frazološke sestavine iz davnine. *Prostor in čas v frazeologiji*. Ur. Erika Kržišnik, Nataša Jakop, Mateja Jemec Tomazin. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 281–91.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut FF.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2005: Medleksemski pomenski razmerji – sopomenskost in protipomenskost. *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. Maribor: Slavistično društvo (Zora, 32). 206–21.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2013: Frazem med besedo in stalno besedno zvezo. *Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo*. Ur. Nataša Jakop, Mateja Jemec Tomazin. Ljubljana: Založba ZRC. 109–18.

SUMMARY

Phraseological expressions as multi-word, fixed expressive lexical units may develop various semantic relationships, including antonymic. Phraseological antonymy can also occur at the structural level (e.g., *biti mehkega srca – biti trdega srca*), hence the key semantic component parts are phraseological expressions with opposite meanings. In order to create an inter-phraseological antonymic relationship, it is not enough to merely replace one or more of the component parts with antonyms, as this can even cause synonymy. The change from an antonymic to a synonymous relationship can also occur when replacing an affirmative with a negative form and vice versa (e.g., *dati vse od sebe – ne vreči puške v koruzo*). The basis for defining an antonymic relationship is therefore an exact semantic analysis, which means that the structural aspect is subordinated to the semantic. Phraseological antonyms can also be classified with reference to component parts and on the basis of the accepted typology of antonyms in lexicology. Observing semantic relationships of opposition in cases of phraseological units makes it possible to identify basic introductory semantic components of phraseological antonymy (*ne X, ampak Y, ali X ali pa Y* ...). It turns out that antonymy can also be an effective mechanism for discovering new phraseological units or new antonymic pairs (e.g., *beli ovratniki – *črni ovratniki*) and that it effectively contributes to the organisation of the phraseological system.